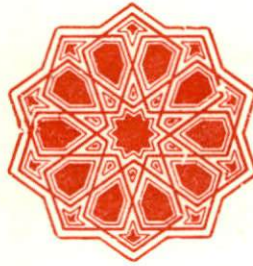

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt : XXVI

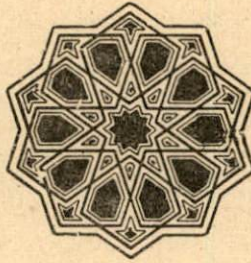
Makalelerin sorumluluđu yazarlarına aittir.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt : XXVI

MÜSLÜMAN TÜRKLER HİÇBİR KAVME ZULMETMEMİŞLERDİR

Prof. Dr. Süleyman ATEŞ

Çok önceki yıllarda İlahiyet Fakültesi Dergisinde çıkan bir makalemde "Toprak ve İslâm" konusunu işlerken, yüzyıllar boyu Türk topraklarında ve Türk Devletinin himayesi altında mes'ut ve müreffeh yaşamış, müslüman Türkün sınırsız müsamahasından yararlanmış olan Ermeni kavminin, yaşadıkları müddet içinde bazı mülk edinme durumlarına değinmiş ve "İslâm Hukuku"nun ırk ve dil ayırımı gözetmeden bütün tebaası hakkında uyguladığı eşitliğe işaret etmiştim. Bu ifadelerimin, sonradan, Ermenilerin masumiyetlerini ileri sürdüğüm şeklinde, tamamen yanlış bir anlama çekildiğini müşahade ettim.

Halbuki amacım, İslâm Hukukunda, fethedilen toprakların, esas itibariyle devlete aidolduğunu, Devletin onu şahıslara ikta edeceğini, iyi işletmeyenlerden veya herhangi sebeple olursa olsun toprağı terk edenlerden toprağın alınıp iyi işletecek kimselere verileceğini, kapanların eline bırakılmayacağını, devletin bu topraklara sahip çıkacağını; bazı köylerde Ermenilerden kalan metruke arazinin de onları kapıvermiş olan zengin toprak sahiplerinden alınıp topraksız köylülere dağıtılması gerektiğini anlatmak idi.

İslâmiyeti kabulden itibaren İslâm hukukunun eşitlik prensibini bütün tebaasına titizlikle uygulamış olan Türk Milleti ile asırlarca iç içe yaşamış ve bu hukukun nimetlerinden yararlanmış bulunan Ermenilerin, bugün çeşitli ülkelerde yaşamakta olan fanatik grupları, tarihî gerçekleri saptırarak, güya Türklerden zulüm gördükleri yaygarasıyla dünya kamuoyunu aldatmaya çalıştıkları, teröre başvurdıkları, hariçteki masum Türk diplomatlarının hunharca kanına girmekten çekinmedikleri görülmektedir.

Çeşitli komşu ülkelerde ve Avrupa devletlerinde örgütlenmiş olan Ermeni çetelerinin, son yıllardaki tutumları, konuyu tekrar güncel hale getirdiğinden, Türklerin hiçbir devirde masum insanlara zulmetmediklerini, tersine Ermenilerin, birlikte yaşadıkları bu âlicenap

milletin bütün iyiliklerini bir anda unutarak nasıl gaddarca bir ihanet içine girdiklerini ve bundan dolayı tehcir kanununun çıkarılmasını zorunlu hale getirdiklerini şerh etmek ihtiyacını duydum.

Ermenilerin bugünkü iddiâlarına göre kendileri, Osmanlı Devletinin son yıllarında göçe zorlanmışlardır. Ama bu, öyle durup dururken yapılmış bir şey değildir. O tarihlerde Türk orduları çeşitli cephelerde savaş verirken içeride de Ermeni çetelerinin, baskın, toplu öldürme, terör gibi çeşitli ihanetleriyle karşı karşıya kalmışlardı. Türk Devleti, asırlarca ırk ayırımı yapmadan himaye ettiği bir kavmin ihanetiyle karşı karşıya kalınca âsaiyet ve düzenin sağlanması, Devletin ve Milletin güvenlik ve huzur için tehlikeli bölgelerdeki Ermenilerin yerlerini değiştirmek, onları cephe dışına sevk etmek zaruretini duymuştur.

Arkadan vuran, namusa tecavüz eden, insanları kazıklara oturtmak, kuyulara atmak, benzin döküp yakmak gibi çeşitli işkencelerle öldüren hainlere mazlumların tepki göstermesinden tabii bir şey olmaz. Ama bu, halkın gösterdiği, bazı ferdi olaylardan ibaret olmuştur Kesinlikle Türk Devleti, Ermenileri kasden katlettirmemiş ve böyle bir kanun veya emir çıkarmamıştır.

On dokuzuncu yüzyıl başlarına kadar devletin sadık tebeası olarak kalan ve millet-i sâdika adıyla adlandırılan Ermeniler; Osmanlı Devletini parçalayıp kendi aralarında bölüştürmek isteyen Avrupa Devletlerinin kışkırtmalarıyla ayaklanmaya, uzun zamandan beri birlikte ve barış içinde yaşadıkları Türklere karşı gizli ve açık cinayetler işlemeğe, kuvvetli ve çoğunlukta oldukları bazı köylerde feci katliâmlar yapmağa başlamışlardı. Onların bu katliâmlardan amaçları Türk halkını göçe zorlamak, yahut tamamen imha edip onların toprakları üzerinde bir Ermeni Devleti kurmak idi.

Topraklarımızda hak iddiâ eden Ermeniler, Türklerin, kendilerine âit toprakları ellerinden almış olduklarını ileri sürmektedirler. Bu tamamen hayal ürünüdür. Çünkü Türkler, Anadolu'yu Ermenilerden değil, Bizanslılardan almışlardır. Türklerin Anadoluyu fethetmelerine kadar Ermeniler, ya Bizansın veya İran'ın uyruğu olarak küçük prenslikler halinde yaşamışlar, hiçbir zaman devlet kuramamışlardır. Bizanslılar onları mezhep değiştirmeye zorlamışlar ve katliâma, sürgüne tabi tutmuşlardır.

Daha 1064 tarihinde Ermenilerin Kars Bağrathlı Prensi Gagik-Abas, Prenslüğünü Bizans İmparatoru X. Konsantantin Dukas'a devretmiş ve karşılığında Kapodakya (Kayseri, Niğde bölgesi) da Zamantı kentini almıştı. Vaspurakan Prensi Senekerim 1021 tarihinde ve Anı

Prensi II. Gagik-Haçik de 1045 yılında topraklarını imparator Konstantin Monak'a hediye etmişlerdi. Ermeni tarihçisi Urfalı Mateos (Matthieu d'Edesse), vakayinamesinde Ermenistan'ın Bizans'a devredilmesinden şöyle yakınır:

"İşte Ermeni kavmi bu suretle esaret altına alındı. Memleket kâmilan kanla kaplandı. Ermenistan Greklerin elinden (Türkler tarafından) alındıktan sonra Ermeniler, Rumların bütün fenalıklarından kurtulmuş oldular. Fakat onlar (Bizanslılar), bundan sonra da Ermeni mezhebinin tetkiki ile uğraştılar ve Allah'ın kilisesinin içinde kargaşalık çıkardılar..." (Mateos'un Vakayinamesi, Türkçeye çeviren: Hrants D. Andreasyan, Ankara 1962, s. 122; H.K. Türkgözü, Ermeni Mezalimi, s. 8, Ankara, 1982).

Görüldüğü üzere Ermeniler, Bizanslılar tarafından ezilirken Türkler sayesinde din ve vicdan özgürlüğüne kavuşmuşlar ve asırlarca mutlu olarak yaşamışlardır.

İslâm'da hiç kimse din değiştirmeye zorlanamaz. "*Dinde zorlama yoktur. Doğruluk, sapıklıktan seçilip belli olmuştur. Kim Tâğut (şeytan) ı inkar edip Allah'a inanırsa muhalkak ki o, kopmayan sağlam bir kulpa yapışmıştır. Allah, işitendir, bilendir.*" (Bakara suresi: 256) âyeti ile insanları din değiştirmeye zorlamak yasaklanmıştı. İşte bundan dolaydır ki Osmanlı Devleti, sınırlarını Viyana'ya ve İtalya'ya kadar genişlettiği halde o ülkelerin hıristiyan halkını dinlerinde serbest bırakmıştır. Eğer zorlama olsaydı bugün Balkanlarda tek hıristiyan kalmaz, İtalya'dan Viyana'ya kadar bütün Orta Avrupa halkı müslüman olurdu. Ama İslâm, böyle bir zorlamaya müsaade etmediği için Balkan ülkelerinin halkları, asırlarca din özgürlüğü içinde yaşamışlardır. Osmanlı Devletinin tanıdığı vicdan hürriyetinden en geniş ölçüde yararlanan kavimlerden biri de Ermenilerdir.

Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u aldıktan sonra Rumlarla birlikte Ermenilere de bazı haklar tanıdı. Daha önceki Osmanlı hükümdarları da Ermenilere imtiyazlar tanımış, Rumlardan ayrı bir cemaat olarak yaşamalarına müsaade etmişlerdi. Ermenilerin Batı Anadolu'da ilk ruhanî merkezi Kütahya idi. Orhan Gazi Devrinde bu merkez, Bursa'ya nakledildi. İstanbul'un fethinden sonra da önce Ermenilere bir piskopos tayin edilmiş ve daha sonra da Bursa Piskoposu Ovokim, İstanbul'daki Ermeni cemaatine patrik yapılmıştır. Daha sonra Beyazid II de 1485 tarihli bir fermanla, Sulumanastır Ermeni Kilisesinin bu cemaate aidolduğunu teyidetti. Ermeniler İstanbul'a gelmeğe başladılar. Anadoludaki şehirlerden, Ermenilerin İstanbul'a gelmeleri, XVI. y. yılda da

devam etti. 1534 de Kanuni Sultan Süleyman zamanında Van ve çevresinin fethi sırasında birçok usta ve sanatkâr Ermeni İstanbul'a getirildi. 1590 da Gürcistan'ın fethi sırasında da bu türlü nakil ve iskânlar yapıldı. Çeşitli yerlerden gelip İstanbul'a yerleşen Ermeniler, cami saray, medrese, kervansaray ve hamam inşaatında işçi, kalfa, usta ve mimar olarak çalıştılar. Bundan sonra XVII. y. yılda da İstanbul'daki Ermeniler arasında yerliler ve taşrahılar diye ayrılıklar doğdu.

Öte yandan XVIII. yüzyıl başlarında Kafkaslı Ermeniler, İran-Osmanlı anlaşmazlığından yararlanarak Karabağ'da bir derebeylik kurarak kendilerine Karabağ melikleri adını verdiler. Bunlar 1722-1724 yıllarında Osmanlılara karşı savaştılar. Bu olaylar, Batılı Ermenilerin üzerinde de etki yaptı. Osmanlı Rus savaşlarında o bölgedeki Ermeniler, Ruslara yardım ettiler. Zaten XVII. Yüzyıl ortalarından itibaren bir kısım Ermenilerin Ruslara bel bağlaması yüzünden Çar Deli Petro da dikkatini Kafkaslara dikmiş, oraya sızmaya başlamış, eski Ermenistan'ın bir kısmını teşkil eden bu bölgeyi İran'dan almayı da başarmıştı. Ancak Ruslar orada hiçbir zaman bir Ermeni krallığı kurmadılar. Ve bu yüzden Ermeniler Rus-İngiliz rekabeti karşısında zaman zaman İngilizlerin yardımıyla bağımsızlığa kavuşmak ümidine kapıldılar.

İstanbul'da ve bütün Osmanlı ülkelerinde ise Ermeniler sakin, kendi hal ve işleriyle meşgul olarak yaşadılar. Her çeşit sanayi ve ticaret işlerinde iyi bir vatandaş gibi çalışarak özellikle kuyumculuk, yazmacılık, çuhacılık gibi el sanatlarını İstanbul, Sivas, Kayseri gibi büyük merkezlerde geliştirdiler. 1839 yılında ilan edilen Tanzimat fermanıyla diğer bütün gayri müslimlere olduğu gibi Ermenilere de daha geniş haklar tanındı. Askere de alınmayan Ermeniler, ülkede iktisadî durumlarını güçlendirdiler ve büyük ölçüde ülke iktisadını ellerinde bulundurdular. Kendilerine bu imkânları bahşeden devlete teşekkür etmeleri gerekirken, yabancı güçlerin tahrikleriyle devlete başkaldırma nankörlüğünü gösterdiler.

Çarlık Rusyasında Ermeniler esir gibi yaşarken Osmanlı ülkesindeki Ermeniler özgürlük ve Türklerle barış içinde yaşıyorlardı. Fakat bu karşılıklı güven durumu, 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşlarına kadar sürebildi. Bundan sonra devletin siyasi ve askerî zayıflığından faydalanmak isteyen devletlerin tahrikleriyle Ermeni komitacıları, bağımsızlık ülküsüne kapıldılar. Bu sırada Van'da bir din adamı, bir matbaa kurarak Ermeni bağımsızlığı amacını güden Van-Karteli adlı gazeteyi yayınladı. Diğer vilâyetlerde de bağımsız Erme-

nistan için çalışmalar başladı. Bu hareketin başında bulunan Mıgırdiç Harimyan, 1869 da Ermeni patrikliğine seçilerek İstanbul'a gelince Ermeni millî meclisinde çalışmalara başladı. Ermeni çetelerinin baskılarıyla vilâyetlerde Ermenilere haksızlık ve zulüm yapıldığına dair raporlar yayınladı.

Kurulan çeşitli Ermeni komitaları, Avrupa devletlerine Osmanlının Ermenilere zulüm yaptığını anlatan şikâyetnameler gönderip Türkler aleyhine kamu oyu oluşturmaya çalıştılar. Doğu vilâyetlerinin Ermenistan olarak bağımsızlık kazanması, olmazsa buraların Rus Kontrolü altına alınması istendi.

Kanuni Esâsinin ilânında da bir kısım Ermenilerin taşkın hareketleri görüldü. Okullarda ihtilâl, isyan ve istiklal manzumeleri okutuldu. Ararat, Kilikya gibi cemiyetler de ülkenin her tarafında fesat tohumları ekti. Sonuçta her yanda Ermeni isyanları başladı. 1862 de Maraş'ın Zeytun nahiyesinde görülen Ermeni ayaklanması, daha sonra birkaç kez tekrarlandı. Bundan sonra asıl ihtilal komitaları teşekkül etti. İstanbul'da, Muşta, Eleşkirt'te ayaklanmalar başgösterdi. 1886 da İsviçre'de kurulan Hınçak cemiyeti, daha sonra çeşitli yerlerde şubeler açarak Ermeni bağımsızlığının silahlı yolla kazanılacağını yaymaya çalıştı. 1890 da Ermeni İhtilâlciler birliği demek olan Taşnak Komitesi kuruldu. Derhal çalışmaya geçen bu komitalar, Erzurum ve İstanbul'da gösteriler, Kayseri, Merzifon, Yozgat ve Sasonda ayaklanmalar düzenledi. Bu kuruluşlara bağlı tethişçi silâhlı komitacılar, 1896 da Galata'daki Osmanlı Bankasını basarak Batı Devletlerinin müdahalesini sağlamak istediler. Sasondaki yeni bir ayaklanma ile Abdulhamid II ye karşı yapılan Yıldız Suikası, yine onların eseri oldu. II. Meşrutiyetin ilânından sonra da fesat hareketlerine devam ettiler ve Adana'da ayaklandılar. Bu olay, 31 Mart olayından faydalanarak çıkarılmıştı. Çünkü komitacılar, her ne pahasına olursa olsun Adana Maraş bölgesinin istiklâlini sağlamayı kararlaştırmışlardı. Olay, müslüman halkın dinî ve millî duygularına saldırma, Türk Evlerine haç işaretleri çizme, sokaklara tehdit yaftaları yapıştırma, yollarada erkek ve kadınlara fiili hücum, jandarmanın ve halkın öldürülmesi şeklinde başladı.

Birinci Dünya Savaşından önce bir ihtilâl için geniş çapta hazırlık yapmış olan Ermeni Komitaları, kasaba ve köylerde teşkilat kurmuş ve silah yığınağı yapmışlardı. Osmanlı Devletinin savaşa girmesini fırsat bilen Ermeniler, kurdukları intikam taburlarıyla Ruslarla birlik olup Türklere karşı savaşmaya başladılar. Anadoludaki Komi-

tacılar da bölge Ermenilerini silahlandırarak Osmanlı ordusunu iki düşman arasında bırakmışlardı. Bu sırada Kemah civarında bir manastırda toplanan komitacılar, genel saldırı ve kütle halinde öldürme planı hazırladılar. Planları gerçekleşmediği için tevkif olunan Erzincanlı bir ermeni, üç beş gün daha geçmiş olsaydı komitaların aldıkları tertibat ile Erzincanı tamamen ateşe vereceklerini, yakıp yıkacaklarını, genel bir katliam yapacaklarını itiraf etmiştir.

Buna benzer olaylar yüzünden hükümet 14 Mayıs 1915 tarihinde Tehcir Kanununu çıkardı. Bundan böyle tehlikeli bölgelerdeki Ermenilerin bir kısmının daha az tehlikeli olabilecekleri bölgelere göç ettirilmesi idi.

Fakat Ermeniler, Rus işgaline girmiş olan bölgelerde insan vicdanının kabul edemeyeceği derecede vahşi cinayetler işlediler. Dokuz yıl Doğu Cephesinde askerlik görevini yapan babam, Ermenilerin yaptığı zulümleri anlatırdı. Aynı olayları, Erzurum'da akrabamız bulunan merhum Faik Pirimoğlu'ndan da dinlemiş idim.

İkinci baskısı Şubat 1335 (1919) yılında yapılmış olan "İslâm Ahâlinin dûçar oldukları mezâlim hakkında vesâike müstenid ma'lûmât" adlı eserde resim ve belgelerle Ermeni mezalimi anlatılmaktadır. Bu eseri sadeleştirerek bugünkü harflerle neşreden Halil Kemal Türkgözü de Ermeni mezâlimi hakkında hayli belge vermektedir. Şimdi adı geçen eserin, Ermeni mezâlimini anlatan bazı parçalarını aşağıya aktarmayı yararlı görüyorum.

Cereyan eden olaylar hakkında bilgi almak üzere sınırın doğusuna gönderilen tarafsız kişilerden ve özellikle Rumlardan, Giresun'un Çınarlı mahallesinden Statios oğlu Yako, 26 Şubat 1918 tarihli mektubunda şöyle anlatıyor:

"Daldaban'da bulunduğumuz sırada, düşman askeri Zağra(Zigana) muhtarını altı arkadaşıyla yakalayıp Daldaban'a getirdiler. Yolda bunları fena halde dövüp kanlar içinde bıraktılar. Muhtar ve arkadaşlarının, düşman anbarından 37 tüfek çaldığını söylüyorlardı. Bundan sonra 15 Rus ve Ermeni askeri muhtarın evini basarak karısı ile kızını dağa kaldırdılar. Muhtar ve arkadaşlarının ne olduklarını öğrenemedik. Oradan nereye götürdükleri belli olmadı" (Ermeni Mezalimi, s. 63).

Daldaban'dan iki saat uzaklıkta bulunan Tekke köyünde Ermeniler iki müslüman ile bir Rumu öldürdüler. Trabzon'dan Batum'a hareket eden bir kısım asker, Sürmene'nin mağazalarını basıp yağma etmek istediler ise de halk silâha sarılarak bunlardan bazılarını öldürdüler.

Ruslar daha fazla ilerlemenin mümkün olmadığını görünce çekildiler ve Trabzon'a geldiler. Ertesi gün bu askerlerin bazıları vapurla giderken aynı gün Trabzon'a gelmiş olan beş Sürmene kayığının iskelede bulunduğunu gördüler. Hemen Sürmene'de Ruslara kurşun sıkanların bunlar olduğunu ortalığa yayarak bunlardan bazılarını yakaladılar ve arama ile iki kayıkta üç tüfek buldular. İşittiğime göre bu tüfekleri, kendileri Sürmenelilere satmışlardı. Bu sırada Sürmeneliler üzerine ateş açarak bunlardan bazılarını iskele üzerinde, bazılarını da denize atarak öldürdüklerini gördüm.

Aynı zamanda bu askerlerden bir kısmı, süngülü silahlarıyla Trabzon'daki Gâvur meydanına geldiler. Hemen orada Rus, Ermeni ve Tatar askerlerini toplayıp halkı evlerine çekilmeye zorladılar. Bunlardan bir kısmının, çarşıda fesli görüp müslüman zannettikleri 600 kişiyi topladıkları söylenir. Bunları öldürmek için Değirmen Deresine götürdüler. Yolda bunlardan üç kişiyi öldürdüler. Aynı gün Ermenilerin, Trabzon'un tenha mahallelerinde 38 müslüman öldürdükleri söylenmektedir.

Mezalime son vermek için ilerleyip Erzincan-Kelkit-Trabzon hattını işgal eden Türk birlikleri Ermeni birliklerinin tüyler ürpertici vahşet sahneleriyle karşılaşmışlardır. Ordu komutanı, Başkomutanlık vekâletine 16 Şubat 1918 tarihinde şunları yazmıştır:

“Çardaklı Boğazından Erzincan'a kadar olan bütün köyleri, hattâ bir kulübe bile sağlam kalmamak şartıyla tahrip edilmiş gördüm. Bahçelerin ağaçları kesilmiş, köylerden bir kişi bile sağ bırakılmamıştır. Ermenilerin Erzincan'da yaptıkları mezalimi, dünya tarihi bugüne kadar yazmamıştır. Üç günden beri Ermeniler tarafından öldürülüp ortada bırakılan müslümanların cesetleri toplatılmaktadır. Şehid edilen bu günahsız insanlar arasında süttten kesilmemiş çocuklar, doksanını aşmış ihtiyarlar ve parçalanmış kadınlar vardır.”

Ermeni birliklerinin yaptığı vahşetten öğrenerek, bu birliklerdeki subaylık görevini terk edip Erzincan'da kalan Türkistan XIII. Avcı alayı mensuplarından yüzbaşı vekili Kazimir, mezalimle ilgili raporunda şöyle diyor:

“Ermeniler, müslümanları Sarıkamışta çalıştırmak bahanesiyle topladılar ve şehirden iki km. ayrılınca öldürdüler. Eğer Ermeniler arasında Rus subayları bulunmasa idi mezalimin daha geniş çapta yapılacağı muhakkak idi. Bir gecede 800 müslümanın kesildiğini bizzat Ermenilerden işittim. 15-16 Ocak gecesi Ermeniler, Erzincan'da müslüman halka katliâm yaptılar. “(Belgeler Dosyası, Belge No. 21-22; Ermeni mezalimi, s. 65-66).

Bu katliâm yalnız Erzincan'a münhasır kalmamış, Gümüşhane, Bayburt, Erzurum, Muş ve Varto gibi çeşitli yerlerde de olmuştur. Bayburt ve çevresindeki müslümanların yok edilmesi için görevlendirilen Arşak, katliâmı aşağıdaki şekilde düzenleyip icra etmiştir:

“Arşak, önce müslüman halka âdil davranır görünüp onları kendisine inandırmaya çalıştı. 1 Şubat 1918 tarihinde her sokak ve mahalleye devriye çıkararak birer bahane ile halkı toplamaya başladı. Mahalleler arasına çıkan devriyeler: “Sizi Arşak Paşa istiyor, önemli bir mesele görüşülecektir” gibi aldatmalarla halkı toplayıp Salih Efendi Ticarethanesine hapsedtiler. Çarşı ve pazarda bulunmayanların da evlerine giriliyor, para ve kıymetli eşyaları alındıktan sonra bir kısmı kapıları önünde öldürülüyor, diğerleri ise çeşitli zulüm ile hapis haneye gönderiliyordu. Ermeniler 3 Şubat sabahı, müslüman kadınları da toplamaya başladılar. Ve 14 kadın, ile 2 kızı Salih Hamdi Efendi'nin Ticarethanesi karşısındaki Haydar Bey'in ahşap oteline kapattılar. Katliama önce Salih Hamdi Efendi'nin ticarethanesinde hapsedilenlerden başlandı. Bu ticarethanede sağdan birinci odaya 23, soldan birinci odaya 4, ikinci odaya 60, üçüncü odaya 50 ve koridorun solundaki en son odaya 48, sağdakine 8 olmak üzere toplam 193 müslüman hapsedilmişti. Bu odalardaki mazlum insanları, Ermeniler ellerindeki süngü ve baltalarla parçaladıkları gibi cesetlerin üzerine gazyağı döküp yaktılar.

Sıra koridorun solundaki odada bulunan 48 kişiye geldiği zaman, burada hapsedilenler, koridorun taşlarını söküp kapının ardına yığmak suretiyle Ermenilerin içeri girmelerine engel oldular. Ermeniler içeriye giremeyince bomba ve kurşunlarla bu masumlara saldırdılar. Bu kahraman mahpuslar, atılan bombaları dışarı atmak suretiyle kendilerini savunurken bir kısmı da odanın beton duvarını delmeye çalışıyordu.

Bu arada Ermeniler, Haydar Bey'in oteline doldurulan 14 kadını çırılçıplak soyup bitişikteki Çavuşoğlu oteline götürdüler ve burada birer birer öldürüp oteli yaktılar.

Bu feci sahneler sırasında mahalleler arasında da öldürmeler, yağmalar ve yakmalar devam ediyordu. Bununla beraber kasabanın güneybatısında ve caddenin sol tarafında bulunan cephaneliğin plân dışı ateşlenmesinden meydana gelen müthiş patlama Ermeni askerlerini şaşırttı. “Kasabayı Türk Birlikleri sardı, toplar pathyor” sözleriyle kaçışmaya başladılar.

Salih Hamdi Efendi'nin Ticarethanesinde tutuklu iken kahramanca savunmaları sayesinde Ermenileri oyalamayı başaran 48 Türk,

oradan çıkararak saklanmış olan halkı haberdar ettiler ve yanmakta olan kasabayı söndürmeye başladılar.

Erzincan ve Bayburt katliamlarının benzerliği, halkın, muntazam kuvvetlerle sistemli bir şekilde imhaya başlandığını doğrulamaktadır. Ermeni birliklerinin, Türk birlikleri karşısında geri çekildikleri yol üzerinde ve yakınında bulunan bütün müslüman köylerini tahribet- tikleri, kadın erkek ve çocukları öldürdükleri görülmüştür.

Mamahatun (Tercan) istikametinde ilerleyen takip kolu, kasabanın kül haline geldiğini ve halkının evlere doldurularak yakmak, süngü ve kurşunla öldürülmek suretiyle imha edilmiş olduğunu görmüştür. Tercan çevresinde şehid edilenlerin sayısı 300'e ulaşmıştır.

Türk birlikleri, ilerledikçe öldürülen masum insanların cesetleriyle karşılaşmışlardır. Erzurum hattına kadar yapılan Ermeni mezalimi şöyle özetlenebilir:

1- Tazegül köyünden 30 kadın ve çocuk öldürülmüş ve 25 erkek de götürülmüştür. Bunların da öldürüldükleri anlaşılmaktadır.

2- Cinis köyünde bulunan 600 den fazla kız, kadın ve erkekten 13ü hariç, tamamı yakılmak, süngülenmek ve hamile kadınların karınları yarılarak çıkarılan çocuklar kucaklarına konulmak suretiyle öldürül- müşlerdir.

3- Öreni köyü tamamen yakılıp halkı imha edilmiştir.

4- Karargâhını Erzurum'un 13 km. güneyindeki Alaca köyüne nakleden Kafkas I. Kolordu komutanı, adı geçen köyde gördüğü Er- meni mezalimini şöyle anlatmaktadır:

a) Odalara doldurularak öldürmeye teşebbüs ettikleri müslüman- lardan 278'i ölmüş, 42 sinin çoğu ağır yaralı bulunmuştur.

b) 278 şehid içinde ırzlarına tecavüzden sonra öldürülerek ciğerleri duvarlara asılmış genç kızlar, karınları deşilmiş hamile kadınlar, beyin- leri çıkarılmış veya vücutlarına benzin dökülerek yakılmış çocuk ve erkekler bulunmuştur.

c) İlha da aynı âkibete uğramıştır. Burada yüzlerce masum öl- dürülmüştür (Ermeni Mezalimi, s. 69-75, İslâm Ahalinin Duçar Olduk- ları Mezalim Hakkında Vesaike Müstenid Ma'lûmat adlı eserde bu konuda yeterli bilgi ve fotoğraflar verilmektedir).

Ermeni katliâmı Erzurum'un içinde de çok masumun canını al- mıştır. Rus Generali Odişelidze'nin Erzurumdan ayrılmasından sonra başlayan Erzurum katliâmı, Atranik ve Dr. Azaryef tarafından düzen-

lenmiş ve yaptırılmıştır. 10 Şubat 1918 günü başlayan katliâm sırasında bütün mahalleler devriyeler tarafından sarılmış, çarşı ve pazarda bulunan çocuk, ihtiyar, kadın, erkek yol yaptırmak bahanesiyle toplanmıştır. Bu masumlar gruplar halinde Kars Kapısı dışına getirilip üzerleri iyice aranmış, para ve kıymetli eşyaları tamamen alındıktan sonra hazırlanan çukurlara doldurulmuştur. Sonra Erzurum garnizonlarında bulunan Ermeni askerleri, evlere saldırmaya başlamışlar ve yağma, öldürme, ırza tecavüz gibi kötülükleri bütün şiddetiyle yapmışlardır. Bu katliâm, Türk birliklerinin Erzurum'u kurtarma tarihi olan 24 Şubat 1918 tarihine kadar sürmüştür. Erzurum'a giren Türk birlikleri şehir içinde 2127 şehit erkek cesedi defnetmişler, ayrıca Kars kapısı dışında 250 ceset bulmuşlardır. Cesetler üzerinde balta, süngü ve mermi yarasına, ciğerleri çıkarılmış, gözlerine kazık çakılmış cesetlere rastlanmıştır. Özet olarak Erzurum'da katliâma uğrayan ihtiyar, kadın, çocuk ve erkeğin toplamı 8000 (sekizbini) bulmaktadır.

Erzurum'dan geri çekilen Ermeni birlikleri Pasinova köylerinde de katliâma devam etmişlerdir. Hasankale tamamen yakılmış ve halkı öldürülmüştür. Bu kasabaya giren Türk birlikleri, sokaklarda acı acı bağırarak kedi ve köpeklerden, alevler içinde yanmakta olan kasabadan, sokaklarda öldürülmüş ihtiyar, çocuk ve kadın cesetlerinden başka bir şeye rastlamamışlardır. Kasabada öldürülenlerin sayısı 1500'ü bulmuştur.

Hasankale'de yıkıntılar içinde canlı kalmış olan 100, Köprüköy' de 85, Badicivan'da 200, toplam 395 ağır yaralı kadın, erkek ve çocuk Türk birlikleri tarafından toplanarak tedavi için hastanelere yerleştirilmiştir.

Ermeniler, Erzurum'un kuzeyinde bulunan Erginis (Yerlisu) köyünden 50 kadın, çocuk, ihtiyar öldürdükten sonra köy tamamen yakılmıştır. (III. Ordu Mezâlim Dosyası). Hoşan ve Kalçık köylerinden 50 erkeğin cesetleri Gümgüm (Varto) da bulunmuştur. Makalisor köyü halkıyla Gümgüm (Varto) daki erkekler, yol yaptırmak bahanesiyle götürülmüş ve bunların âkibetleri meçhul kalmıştır. Ermeni birlikleri Varto da 20 kadın ve çocuğu da öldürmüşlerdir.

Ermenilerin Kars ve ötesinde yaptıkları mezâlim de şöyle özetlenebilir:

29 Nisan 1918 tarihinde Gümrü'den 500 araba ile Ahılkelek'e götürülmekte olan 3000 kadar kadın, ihtiyar, çocuk ve erkek yolda öldürülmüştür.

Bir Ermeni birliği Kağızman doğusundaki Kulp ve Revan bölgesindeki müslüman köylerini yakıp yıkmış, kadın, çocuk ve erkeklerini öldürmüşlerdir.

1 Mayıs 1918 tarihinde 100 kadar Ermeni atlısı, Şiştepe, Dörkene ve civarında 60 çocuk, kadın ve erkeği öldürmüşlerdir.

25 Nisan 1918 tarihinde Kars'ın doğusundaki Subatan köyünde büyük-küçük 750 müslümanı balta ve bıçakla öldürüp ateşle de yakmışlardır.

Magosto ve Alaca köylerinde 100'den fazla insan öldürüldüğü gibi Tekneli, Hacıhalil, Kaloköy, Harabe, Vagor, Yılanlı, Kinak köyleri halkı tamamen öldürülmüştür.

1 Mayıs 1918 tarihinde Ahılkelek çevresindeki Acaraça, Dangal, Mulanı, Murcahit, Padıgna, Havur ve Kumrus köyleri yakılmış, halkı da tamamen öldürülmüştür.

Kars'taki Türk esirlerinden bir kısmı Karsta bir kısmı da Gümrü' de süngü ile öldürülmüştür.

Ermeni zulmünün, aklın alamayacağı dereceye vardığı görülmektedir. Ahılkelek bölgesindeki müslümanlara Ermenilerin yaptıkları mezâlim hakkında Rus memurlarından I. Aksire Dairesi Müfettişi Haraşenko, kendi el yazısı ile verdiği raporda olayları şöyle anlatmaktadır:

"1917 Kasımından itibaren 1918 senesi 21 Mayısına kadar Ermenilerin Ahılkelek Sancağında yerli ve sadık müslüman halka karşı yaptıkları vahşetleri açıklayacağım. Gerek yerli Gürcülerin bana anlattıklarına dayanarak ve gerekse bizzat görmüş olduğum olayları, gözlerim yaşlarla dolu olarak yazmaya başlıyorum:

Geçen sene Kasım Ayı sonunda Akbabalı sekiz müslüman, yerli-lerden ot satın almak üzere Bagdanofka köyüne geldiler. Bunu haber alan Hocabey köyü Ermenileri, hemen sekiz müslümanın etrafını çevirerek hançerlerle üzerlerine saldırıp dördünü öldürdükten sonra gözlerini oyduklar ve dillerini kestiler. Daha sonra cesetlere çeşitli hakaretler yaptıktan sonra diğer dördünü de silahla öldürerek cesetlerini Akbabalılara verdiler. Hançerlerle öldürdükleri dört cesedi yaktılar. 1918 yılı Ocak ayında Ermeniler, müslüman köylerine saldırılara başladılar. Önce "Silâhlarımızı bize teslim ederseniz size hiçbir şey yapmayız" diyerek söz verdiler. Müslümanlar, Ermenilerin sözlerine inanarak silâhlarını teslim ettiler. Halbuki Ermeniler yalan söylemişlerdi. Müslümanların

silâhlarını aldıktan sonra Tospiya, Kokiya, Verivan, Tonokam, Kulilis, Pankana, Sogomakuvaşi Alovujejva ve Gümrıs köylerini yakıp yıktılar; köylerin zahire, hayvan ve bütün eşyalarını alıp götürdüler. Köy halkının bir kısmını hemen orada öldürerek, geri kalan kadın ve erkekleri esir olarak Ahılkelek kasabasına götürdüler orada bunlara 24 saatte bir funt (400 gram) ekmek ile sudan başka hiçbir şey vermediler. Açlık ve pislikten, esirler arasında tifo çıktı. Doktorlar, esirlerin daha iyi beslenmeleri ve temiz tutulmaları için müracaat ettilerse de Ermeniler, dikkate almayarak müslümanların hesapsız kırılmasına sebep oldular. Kimse yardım edemedi. Çünkü Ermeniler, müslüman esirlerin kapatıldıkları binanın çevresine bile kimseyi bırakmıyorlardı.

İşte 21 Mayıs 1918 tarihinde Türk Ordusu Kurzah (Karsak) köyünü işgal ettiği zaman bütün Ermeniler kaçmaya başladılar ve esirlerin bulunduğu binayı yıktılar. Müslümanlar bu yıkıntılar altında kaldılar. Cesetlerin bir kısmını da çukurlara atarak üzerlerine kireç döktüler. Daha sonra da nefit ile yakıldılar.

Görülüyor ki Ermeniler, tarihte eşi görülmemiş, aklın alamayacağı derecede zulümler yapmışlardır. Asırlarca eşit vatandaşlık haklarına sahip olarak birlikte, barış içinde yaşadıkları Türklere, sırf muhteris devletlerin kışkırtmalarına kapılarak ve bir bağımsızlık hayaliyle bu zulüm ve katliamları reva görmüşlerdir. Zulme uğrayan, namusuna tecavüz, malı yağma, canına kastedilen Türk halkı da elbette eli kolu bağlı duramazdı. O da kendisini savunmak zorunda kalmış, bazı köylerde bu yapılanlara mukabele etmek isteyenler olmuş, fakat yine de devlet kuvvetleri mukabele edenleri şiddetle cezalandırmıştır.

Adana'daki Ermeni ayaklanması, bunun en bariz örneklerinden biridir. İkiyüz silâhlı Ermeni Komitecisi, kendi aralarında and içerek bütün müslümanları öldürmeyi kararlaştırmış, bunun üzerine Adana ve Mersin'de birtakım Ermeni gençleri eski Ermeni şarkılarını sokaklarda haykırarak dolaşmaya başlamışlardır. Ermeniler zayıf buldukları Türk evlerine dahıyor, ırza, cana ve mala saldırıyorlardı. Saldırı 4 gün, 4 gece sürdü. Sonradan isyanın tahrikçisi Muşeg Mısır'a kaçtı, oradan Amerika'ya gitti ve Amerikan Ermeni kilisesi piskoposu oldu.

İşte memleket bu güç şartlar içinde iken tehcir kanunu çıkarılmıştır. Hükümet bu kanunla savaş bölgesinde halk ve ordu için tehlikeli duruma gelen Ermenileri, bölge dışına çıkarmak zorunda kalmıştır. Buna sebep, Ermenilerin kendi tutumları, ihanetleridir. Yoksa Ermeniler, asırlarca Türk halkından, ve Türk devletinden iyilik ve himaye görmüşlerdir. Müslüman halk, cephelerde düşmana karşı göğüslerini siper edip

can verirken Ermeniler askerlikten de muâf olarak iktisadi durumlarını güçlendirmişler, özgürlük ve refah içinde yaşamışlardır. Memleketin duvarcılık, ayakkabıcılık, kuyumculuk gibi çeşitli mesleklerini de kendi ellerinde bulundurmuşlardır. Böyle adalet, özgürlük ve refahı ancak Türk tebaası olarak görmüşlerdir. Buna karşı gelmek, nankörlüktür.

Sonuç

İslâmı en güzel şekilde yaşayan müslüman Türk halkı, sözünde duran ihanet etmeyen komşusuna, hangi dinden olursa olsun kötülük etmemiştir. Çünkü Peygamber (s. a. v.): “*Müslümanın elinden ve dilinden kimsenin zarar görmeyeceğini*” buyurmuştur. İngiliz müslümanlarından John Davenport, Hz. Muhammed ve Kur’ânı Kerim adlı eserinde müslümanların meziyetlerini şöyle anlatıyor:

“...Kitap ehline cizye vermeleri teklif edilirdi. Müslümanlar, müsamaha sınırını nadir olarak aşmışlar, gayri müslimlere verdikleri sözü tutmuşlar, İslâm fatihleri, Roma ve Bizans fatihlerine nispetle gayet mu’tevil ve müsamahakâr davranmışlardır. Sırf hakikat olarak üzere şunu söyleyebiliriz ki: şayet Batı prensleri, Araplarla Türklerin yerine, yani Şarkta hakim bulunsalardı, müslümanların hıristiyanlığa gösterdikleri müsamahayı müslümanlara kesinlikle göstermezlerdi. Çünkü Garp amirleri, kendi dinlerinden oldukları halde başka mezhebe sülûk edenlere en zalimane işkenceleri reva görmüşlerdir.

“Araplar, Türkler ve diğer müslümanlar hıristiyanlara karşı, Batılı milletlerin müslümanlara karşı izledikleri hattı hareketin aynıni takib etmiş olsalardı, Şarkta hıristiyanlıktan eser kalmazdı.

“Goryu diyor ki: Müslümanların, hıristiyanlara karşı hattı hareketi ile, Papalığın, gerçek müminlere reva gördüğü zulümler, hiçbir suretle kıyas edilemez. Vudvalar aleyhindeki savaşta yahut Saint Bartelmi katliâmlarında o kadar kan döküldü ki yalnız bu kanlar, müslümanların döktükleri hıristiyan kanından pek çok fazladır. Müslümanlığın zalim bir din olduğu hakkında beslenen müteassıp fikirlerden hıristiyanları kurtarmak gerekir. Bunların fikrine göre gûya müslümanlık, ya ölüm veya hıristiyanlığı terk tehdidiyle yayılmıştır. Bunun asıl ve esası yoktur. Papalığın yamyamlığa varan zulüm ve işkencesine nazaran müslümanların hattı hareketi en halim ve mütevazî hareketti. İslamiyet insanlara iyilikseverlik ruhunu üflemiş, sosyal faziletleri güçlendirmiş, bu suretle medeniyet üzerinde mühim bir tesir yaparak bütün Doğu Dünyası için nimet olmuş, binaenaleyh, Hz. Musa tarafından kâfirleri imha için ihtiyatsızca kullanılan kanlı silâhlara mutac olmamıştır.” (Hz. Muhammed ve Kur’ânı Kerim, s. 87-88).

Her yazımda ve her vesile ile ifade ettiğim gibi İslâmı en güzel yaşayan müslüman Türk milleti, her gittiği yerde adaleti ve kahramanlığı ile cihan milletlerinikendisine hayran bırakmıştır. Peygamber(s.a.v.) in: “*İstanbul elbet Fetholunacaktır, onu Fetheden asker ne güzel asker, onu fetheden kumandan ne güzel kumandandır*” (Musned ibn Hanbel ve Mustedrek) meâlindeki hadisleri, müslüman Türk askerinin meziyet ve faziletini her kese örnek göstermiştir. Eğer bu millet, gittiği yerlere adalet yerine zulüm ile, zorbalıkla gitmiş olsaydı çıkan bir olayın ancak bir iki ay sonra duyulabildiği, gönderilen askeri yardımın aylar sonra ulaşabildiği Yugoslavya, Libya, Cezayir, Mısır, Yemen, gibi uzak ülkelerde asırlarca hakim olması mümkün değildi.

Bir konuşmacı olarak katıldığım Cezayir 12 nci İslâm Düşüncesi Konferansında Tefvik el-Medenî isimli bir âlim, Osmanlı'nın, bölge halkına gösterdiği adaleti, Kanuni'nin ve sonraki padişahların, adaletten ayrılmamaları için yöneticilere gönderdiği fermanları dinleyicilerin dikkatine sundu. Biz de bir yabancının ağzından duyduğumuz gerçeği yansıtan bu sözlerle inşirah duyduk.

Güneş balçıkla sıvanamaz. Türk halkının iyilikseverlik, fazilet ve adaleti bütün dünyaca müsellemdir. Ermenilerin, iyilik ve himaye gördükleri Türk halkına karşı katliâm iftira ve yaygaraları, yabancı ülkelerdeki masum Türk diplomatlarını kahpece kurşunlamaları, kendilerine bir yarar sağlamaz. Türkler Anadolu'yu onlardan almadılar ki şimdi Türklerden hak istemeğe kalksınlar. Toprak Allah'ın yarattığı topraktır. Allah bu toprağı zaman zaman çeşitli milletlere armağan etmiştir ve son olarak da ve inşallah bir daha çıkmamak üzere Türk milletine vermiştir. Rusya dışında Avrupa'nın en büyük ordusuna sahip Türk milletinin elinden bu toprakları kimse alamaz. Üç beş maceracı Ermeninin hunhar ve caniyane davranışları, hiç şüphesiz büyük Ermeni çoğunluğunu da üzmektedir. Bu maceracılar, Anadolu'yu parçalayıp yutarak sıcak denizlere inme emelinde bulunan büyük bir devletin oyuncağı olmaktan öteye geçemezler. Allah'ın nasib ettiği, bin yıldan beri de şehitlerimizin kanıyla sulanmış bulunan bu mübarek toprakları hiç kimse Türk milletinin elinden alamaz. Âkif'in dediği gibi:

Kim bu cennet vatanını uğruna olmaz ki fedâ,
Şühedâ fışkırarak toprağı sıksan şühedâ,
Cânı, cânânı, bütün vârimı alsın da Hüdâ,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüdâ,